

IDENTITETA SLOVENSKE STANOVANJSKE ARHITEKTURE

Identity of Slovenian Residential Architecture

povzetek

Bivalna kultura je del splošne kulture vsakega naroda. Bivalno kulturo sestavljajo različni elementi kot: način življenja, navade, ideali, razmerje med individualnimi in splošnimi vrednotami, želje in prednosti, celo statusni simboli, zunanji vplivi, podedovane lokalne in tradicionalne poteze. Vsi ti elementi, vsak po svoje, izhajajo iz podedovanih načel, navad in potreb in so z vsemi ostalimi elementi kot: uporaba novih materialov, novih tehnologij, tehničnih standardov, nove opreme, rezultat narodove kulture skozi njegovo življenje, ali drugače povedano, povezujejo sedanost s preteklostjo. Nekateri elementi slovenske bivalne kulture so bili razkriti, nekateri so ostali skriti, pa se še lahko razkrijejo v prihodnosti, če se bo to področje raziskovalo naprej. Razkriti so omogočili, da se je definirala slovenska bivalna kultura, da ima nekatere poteze, ki jo izrazito ločijo od bivalnih kultur drugih narodov s tem pa se je dokazala tudi njena lastna nacionalna identiteta.

ključne besede:

arhitektura, identiteta, bivalna kultura, tradicija, stanovanjska hiša

Bivalna kultura je eden najpomembnejših fenomenov v načrtovanju, projektiranju in realiziranju stanovanjske arhitekture. Zabeležke in testiranja nekaterih posebnih lastnosti slovenske bivalne kulture lahko pomagajo pri poskusu definiranja identitete slovenske stanovanjske arhitekture, s tem pa tudi slovenske arhitekture nasploh. Analize za dosego tega cilja bi morale vsebovati elemente kot: načini življenja, navade, ideali, splošne in individualne vrednote, želje, prednosti, zunanji vplivi, celo statusni simboli, pa tudi in morda še bolj: podedovane lokalne in tradicionalne poteze, ki povezujejo sedanost s preteklostjo. Vplivajo pa tudi povsem drugačni elementi, ki jih ne smemo zanemariti: novi materiali, nove tehnologije, novi tehnični standardi, novi načrti, nove tipologije itd. Vse te poteze definirajo identiteto stanovanjske arhitekture, elemente in karakteristike, po katerih se ta naša stanovanjska arhitektura prepozna med drugimi stanovanjskimi arhitekturami.

Kriza identitete je vse bolj prisotna zaradi teženj po internacionalizaciji in globalizaciji sveta, ki naj bi zbrisale meje med deželami, narodnostmi ter kulturami in nazadnje tudi identitetami. Vprašanje je, kako hitro se lahko to zgodi?

Ali je slovenska bivalna kultura, ali je identiteta slovenske stanovanjske arhitekture in ali je vse to zraslo tudi iz dediščine, bo pokazala prihodnost in naša prizadevanja za raziskovanje tega fenomena.

Bivalna kultura

Bivalna kultura kot del splošne kulture je samo nekakšen okvir za znanstveno raziskovanje, metoda za analiziranje elementov, ki jo sestavljajo, koristna in uspešna metoda za študij identitete v arhitekturi.

summary

Living culture is a part of any nation's general culture. Living culture consists of various elements, such as: way of life, habits, ideals, relationships between individual and common values, desires and esteem, even status symbols, external effects, inherited local and traditional actions. All these elements, each in their own right, stem from inherited principles, habits and needs and together with other elements, such as: use of new materials, new technologies, technical standards, new facilities, are the result of a nation's culture through life. Put differently, it ties the present with the past. Certain elements of Slovenian living culture were disclosed, some remained hidden, but can be researched in the future, if this direction of research continues. The disclosed elements enabled the definition of Slovenian living culture, which has certain features that distinguish it from the living culture of other nations, thus simultaneously proving its' own national identity.

key words:

architecture, identity, living culture, tradition, home

Globalizacija in internacionalizacija

Čas v katerem živimo ni več tako preprost, kot je bil včasih. Svet kaže močne nagibe do približevanja k procesom globalizacije in internacionalizacije. Kibernetična družba, kot rezultat svetovnih trendov in naporov, bo skušala zbrisati meje med deželami, narodi, kulturami in identitetami. Pesimistični scenarij ponuja rešitve, da ne bo več narodnosti, nacionalne arhitekture, nacionalne kulture in nacionalne identitete. Optimistična predvidevanja trdijo, da ni resno in popularno verjeti v skorajšnjo uresničitev pesimističnega scenarija. Ali smo Slovenci pripravljeni, da postanemo člani mednarodne združbe? Odgovor na to vprašanje je mnogo bolj zapleten, kot smo si sami pripravljeni priznati. Pa vendar je vključevanje v globalno (Evropsko) skupnost neizogobno.

Arhitekturna, kulturna in narodna identiteta

Za definiranje različnih vrst identitet moram najprej definirati termin "identiteta", ki ima vsaj dva povsem nasprotna pomena:

Relativna identiteta (Slike 1,2), ki pomeni najširše, splošne, enotne lastnosti, ki določajo, da sta primerjana objekta povsem enaka, ista (istost, enakost, univerzalnost, generalnost). Relativna identiteta je torej nekakšna metoda, ki omogoča branje prostorskih struktur, kot npr.: mesto, vas, hiša, cerkev, gora, reka, cesta, trg ...

Absolutna identiteta (Slike 3-6), ki pomeni ozke, individualne, razpoznavne lastnosti, ki določajo, da je vsak objekt lahko enak samo sebi (enkratnost, individualnost, "vedno različen od drugih"). Absolutna identiteta je torej metoda, ki omogoča prepoznavanje povsem jasno definiranih, enkratnih prostorskih struktur, kot npr.: Eifflov stolp v Parizu, Trg sv. Marka v Benetkah, Empire State Building v New Yorku ...

Relativna identiteta

Slika 1: mesto

Absolutna in relativna identiteta sta pravzaprav edini način in metoda za iskanje in definiranje karakteristik in lastnosti narodne identitete v arhitekturi. Nacionalna identiteta je potemtakem istost, enakost in univerzalnost na eni strani in enkratnost, individualnost ter "vedno različen od drugih na drugi strani" (pripadajoč določenemu narodu ali nacionalnosti). Narodna identiteta je po vseh teh definicijah predvsem nepogrešljiva in pomembna za majhne narode, ki so se v svoji zgodovini borili za svobodo, narodne pravice, za materin jezik, nacionalno kulturo in druge nacionalne atribute.

Metoda dela

Bivalna kultura je zelo zamotan in kompleksen pojav, saj vsebuje pojme kot način življenja, potrošništvo, modo, statusne simbole, vprašanje individualnosti in skupnosti, individualnih in skupnih vrednot, vprašanje potreb in želja, umetnosti in kiča... toda tudi, ne nazadnje, intenzivnost pronicanja zunanjih vplivov.

Slika 2: hiša

Slika 6: mošeja Masjed al Madinah v Medini

Absolutna identiteta

Slika 3: španske stopnice v Rimu

Slika 4: most Golden Gate v San Franciscu

Slika 5: Eifflov stolp v Parizu

Analiza omenjenih elementov s pomočjo metode primerjave pa že lahko uspe najti in definirati nekatere posebne poteze, ki bi nedvoumno konstituirale bivalno kulturo v Sloveniji in s tem tudi na zadnji stopnji nacionalno identiteto "Slovenske arhitekture".

O BIVALNI KULTURI V SLOVENIJI

Individualnost in skupnost ter individualne in skupne vrednote

Opazovanje reprezentativnih vzorcev stanovalcev glede na 4 zgoraj omenjene kategorije vedenja in načina življenja so se pričela daleč nazaj, v zgodnjih 80-ih letih, z več raziskavami na različnih področjih znanstvenega pristopa do stanovanjskih in bivalnih problemov. Rezultati teh raziskav izkazujejo, da je velika večina udeležencev postavila individualne vrednote in individualnost daleč pred obe bolj družbeni kategoriji. Lahko bi izpostavili številne razloge za to, prevladuje pa brez dvoma dejstvo, da je individualnost lastna večini Slovencev. Posledica tega je, da za stvari v skupni lasti ni treba skrbeti z razlago: "Saj ni moje". Rezultat tega je, da je povsod prisotno pomanjkanje vzdrževanja, neprimerna uporaba skupnih površin in prostorov, parkiranje na zelenih površinah itd. In še ena poteza, ki potrjuje prejšnjo ugotovitev; da je večina Slovencev srečnih ob nesrečah sosedov, znancev in celo prijateljev.

Ta slovenska individualnost ima tudi druge opazne pojavnosti, recimo v in na takoimenovani samograditeljski, masovni enodružinski stanovanjski gradnji, pa tudi na vsem drugem grajenem okolju, kot tudi na sami naravni krajinski sliki. Te vidne manifestacije individualnosti zlahka izsledimo in registriramo na številnih poljih zanimanja in aktivnosti, prav posebej pa okrog "ustvarjanja novega doma". Pri ustvarjanju novega doma je večina pomembnih odločitev že sprejeta: tip zgradbe, florisna rešitev, arhitekturni elementi na lupini ... vse to je že vnaprej določeno z izbiro tipskega projekta (izdelal ga je arhitekt). Kaj sploh še ostane investitorju, bodočemu lastniku novega doma? Spremembe prvotnega projekta, izbira dodatnih materialov, barv, oblog in modnih dodatkov, dekoracije in vrtnih ureditev..., vse v smislu iskanja cenenih nadomestkov za doseg edinega, najvišjega cilja, biti drugačen od vseh ostalih (individualnost z vsemi razpoložljivimi sredstvi).

Množična stanovanjska gradnja v samograditeljski praksi izkazuje še eno pomembno značilnost. Čeprav je bila načrtovana in projektirana v arhitekturnih birojih, je bila zasnovana brez ambicij po "dobri arhitekturi", bila je sprojektirana profesionalno toda brez poznavanja bodočih stanovalcev, pravzaprav za stereotipnega človeka, ki pa žal seveda ne obstaja. Projekti so bili temeljito spremenjeni med gradnjo zaradi prej omenjenih razlogov, pa tudi zaradi resničnih potreb investitorja, bodočega stanovalca.

Današnje stanje je bolj optimistično. Po kakšnih 20 do 30 letih, kar je doba ene generacije, so se močno dvignili življenjski pogoji in standardi. Drevesa okrog hiš so zrasla in prerasla grajeno, pojavlja se zanimanje za skupne interese, izginja nevdrževani prostor med objekti, zelenje postaja organsko tkivo grajenega okolja. Stanovalci se vse bolj identificirajo s svojimi domovi in njihovim okoljem, delno zaradi "korenin" kot tudi zaradi drugih razlogov, ki so končno spremenili njihov odnos do stanovanjskega in bivalnega okolja.

Individualnost ima še eno značilnost, ki pa ne izhaja iz množične gradnje. Redki bodoči lastniki se odločajo najeti arhitekta za projekt nove hiše, avtorske hiše, s profesionalno, umetniško individualnostjo in enkratnim izgledom. Ta praksa narašča

zadnjih nekaj let in pokažemo lahko kar nekaj zanimivih primerov takih unikatnih objektov tudi v stanovanjski gradnji. Avtorska arhitektura v tistem najvišjem umetniškem in estetskem smislu predstavlja zelo majhen delček nacionalne arhitekture, a ne nepomemben, ker je uspešen model za generacije bodočih graditeljev (v novi, drugačni obliki samograditeljske prakse). Dobri modeli za bodočo množično gradnjo so dobrodošli, a le do tiste točke, kjer je enostavno posnemanje prepovedano, kreativno posnemanje pa dovoljeno in priporočljivo.

Avtorska arhitektura

Slika 7: arh. Nande Korpnik: Hiša Acman v Grižah

Slika 8: arh. Nande Korpnik: Hiša Acman v Grižah

Slika 9: arh. Nande Korpnik: Hiša izhaja iz dvojnega kozolca

Avtorska arhitektura

Avtorska arhitektura, hiša Acman arhitekta Nandeta Korpnika (Slike 7, 8, 9, in 10) je značilen primer estetskega in umetniškega projekta z močnim nabojem individualnosti in absolutne identitete. Projekt enodružinske stanovanjske hiše izhaja iz dvojnega kozolca poleg objekta, tako dimenzijsko kot proporcionalno. V tem primeru je bil jezik tradicionalne arhitekture preoblikovan in interpretiran v nov, modern, visokotehnološki jezik.

Slika 10: arh. Nande Korpnik: Hiša izhaja iz dvojnega kozolca

Samograditeljska arhitektura

Samograditeljska praksa na podlagi tipskega projekta je značilen primer tako imenovanih "sprememb", ne samo pri izbiri dodatkov in dekoracije, ampak tudi pri izbiri tipa zgradbe, izbiri vertikalnih in horizontalnih gabaritov, vmestitvi dodatnih prizidkov ter sprememb v splošnem izgledu novogradnje. Stanovanjske površine so nad nivojem terena, tako da ni nobene direktne povezave z vrtom. Slab nadomestek te povezave je velika terasa. Volumen te zgradbe je neskladen in izven merila družinske hiše.

Ta hiša po tipskem projektu (Slike: 11, 12, 14, 15 in 16) je prava "enciklopedija" napak in motenj, tako značilnih za množično gradnjo na samograditeljski osnovi:

- nesimetrična streha
- stanovanje na dveh nivojih s samo štirimi stopnicami višinske razlike
- stanovanjska površina nad nivojem terena, ni povezave z vrtom
- garaža v kleti pod nivojem terena
- majhni in povsem neuporabni balkoni
- terasa je nad nivojem terena, ni povezave s parcelo
- neprimerna in napačna uporaba materialov
- razna dekoracija za poudarek individualnosti in identitete
- uporaba "dodatkov" kot cilj za tekmovanje s sosedi, "razkazovanj

Slika 11: pričetek gradnje

Slika 12: tretja faza je končana

Slika 14: tipski projekt: tloris, prerez, fasada

Slika 15 in 16: ista hiša 30 let pozneje, ko so adaptacije in zelenje spremenili njeno podobo

Prefabricirana hiša

Prefabricirana hiša (Slike 17, 18 in 19) je še en primer množične stanovanjske gradnje (zaenkrat samo v razvitih deželah in še ne v Sloveniji) z nekaj pomanjkljivostmi: ne more biti narejena na samograditeljski način, je veliko predraga, investicijski postopek pa je prehitel. Nove ponudbe pri projektiranju in gradnji prefabriciranih hiš omogočajo celo avtorsko, unikatno pripravljene projekte in njihove izvedbe (individualnost proti množičnosti)

Slika 17: prefabricirana hiša RIKO, 1. faza

Slika 18: prefabricirana hiša, 3. faza

Slika 19: končni izgled prefabricirane hiše

Počitniška hiša (weekend hiša)

Nemogoče je predstaviti slovensko bivalno kulturo brez navedbe počitniške hiše, ki ima poleg "počitniške hiše" še veliko imen: "weekend hiša" ali samo "weekend", hiša za počitek, hiša na morju, hiša v hribih, hiša na deželi, tudi drugi "dom" ... itd. Počitniška hiša (Sliki 20 in 21) je slovenski model preživljanja prostega časa, koncev tedna, počitnic, praznikov, predvsem zato, ker je ta pojav tako množičen. Tudi v drugih evropskih deželah lahko zasledimo te pojave, vendar v veliko manjšem obsegu. Vse skupaj ima svoje razloge, ker se dogaja v določenih okoliščinah kot rezultat:

- nezadovoljstva nad bivalnimi pogoji v primarnem stanovanjskem okolju, v stanovanju, hiši, sosedstvu, mestu, zaradi klimatskih pogojev itd.
- iskanja idealov (pogosto nepravilnih, lažnih) v vračanju k naravi, podeželskemu in zdravemu življenju, čistemu zraku, pristnemu okolju in k drugim kvaliteta, ki niso dosegljive v "prvem domu".

Počitniške hiše so bile načrtovane in izvedene v večini primerov ob morju, v gozdu, na rečnih bregovih, v gorah, z eno besedo na najboljših in najbolj atraktivnih lokacijah. Večina teh nepremičnin je ostalo zunaj Slovenije po odcepitvi od Jugoslavije, največ v Istri

in Dalmaciji na Hrvaškem. Počitniška hiša je povsem obrnila način življenja vseh tistih ljudi, ki so bili vpleteni v ta proces. Vsak konec tedna utrjujoča vožnja v kilometrskih kolonah tja in nazaj. Izguba časa, napetost, stres, vse skupaj samo za izpolnitev iluzije drugega doma, ki je "drugačen" od tistega, kar je bilo ideološko in družbeno dosegljivo. Dejstva množične stanovanjske gradnje so se žal ponovila tudi na teh počitniških lokacijah, manj akutno, a vseeno opazno. Tudi tukaj je zelena scena z drevesi prerasla grajeno okolje in tako zmehčala sliko počitniških naselij. Posamezne počitniške hiše so bile običajno zgrajene po regionalnih in tradicionalnih načelih, z uporabo razpoložljivih tradicionalnih materialov. Vsa nesreča se prične pravzaprav šele pri izvedbi dodatne dekoracije in drugih elementov identifikacije, ki pa niso več iz tradicionalnega in lokalnega repertoarja. Ti elementi so bili pripeljani iz domačega okolja (primarni dom) ali celo uvoženi iz tujine kot modni dodatki, nadomestki, kič, a tudi kot novi, sodobni materiali, izolacije, barve za les, opeko, jeklo, beton itd. Spominjamo se še zelo temne lazure za les Sadolin, ki so jo Slovenci uvedli v Istri na lesenih elementih svojih počitniških hiš. V Istri se je v ta namen avtohtono uporabljala oljna barva v nežnih rumenih, zelenih ali modrih odtenkih. Ta nepravilna uporaba barve za les je temeljito spremenila izgled teh hiš in naselij.

Primer te slovenske počitniške hiše (Sl. 20 in 21) v Istri je v bistvu adaptacija obstoječe, zapuščene, a po vseh načelih avtohtono zgrajene stanovanjske hiše, namenjene primarnemu bivanju. Kot počitniška hiša je uspela spoštovati podedovani način bivanja, a je

Slika 20: počitniška hiša v obstoječem, avtohtonem objektu

Slika 21: počitniška hiša v obstoječem, avtohtonem objektu

dodala in vmetila vse tisto, kar danes človek potrebuje in zahteva za normalno bivalno raven. Pri podrobnem pregledu ni bistvenih napak, razen zelo temne barve dekorativnih in tudi zaščitnih premazov stavbno mizarskih izdelkov (tipično, že prej omenjeno).

Običajna raziskava pokaže, da je večina arhitekturnih elementov uporabljena pravilno in v skladu s tradicionalnimi pravili, pa tudi v skladu z natančnimi in strogimi zakoni urbanističnih institucij ter arhitekturnih služb. Bolj natančen pregled ne more več zadovoljiti strokovnih pogledov na istrsko arhitekturo. Posebej opazni so oboki na vseh zgradbah, vsepovsod, razne vrste obokov, različnih razpetin in oblik, izvedeni v različnih materialih, pretežno armiranobetonsko in obloženi s kamnito oblogo. Obok ni bil nikoli tradicionalen, avtentičen arhitekturni element istrske arhitekture. Ali so ga tja izvozili Slovenci? Dejstvo je, da se je najprej pojavil na slovenskih počitniških hišah, hitro so ga osvojili tudi domačini in ga privzeli za svojega. Z veliko fantazije in želja po izvirnosti so izumili najrazličnejše oblike, povsem okrogle do bolj sploščenih in skoraj ravnih, različnih razpetin in materialne obdelave. Bolj podroben pregled teh hiš pokaže tudi neavtohtono uporabo temnih zaščitnih in dekorativnih premazov lesenih elementov in lesenih oblog, kar vsekakor ni značilnost Istre ali Dalmacije.

Druge pomembne poteze slovenske bivalne kulture

Točna analiza in natančno opazovanje moreta izpostaviti nekatere druge poteze, ki na prvi pogled ne izgledajo pomembne. Toda nadaljnji študij ponuja druge in drugačne razlage o pomembnosti tako odkritih potez in značilnosti slovenske bivalne kulture. Tu moram najprej omeniti dejstvo, da so Slovenci "zbiralci stvari". Zbiranje stvari je navada; celo več, zbiranje vsakovrstne navlake je obsedenost, ki se z leti še stopnjuje. To ni zbiranje znamk ali starih kovancev. To je zbiranje in shranjevanje starih, neuporabnih oblek, starega pohištva, starih biciklov, celo starih avtomobilov. Zbiralci imajo razlago za svojo strast: "Nikoli ne veš, kdaj kaj prav pride". Ta poteza vpliva na zasnovo in izvedbo stanovanjske hiše, ki je zaradi tega polna omar, zabojev, polic, velikih kleti in podstrešij. Nekatere hiše imajo celo ločene odlagalne sobe za vse vrste stare šare. Tlorisi slovenskih stanovanjskih hiš so se spremenili, da so omogočili realizacijo teh novih in čudnih strasti. Druga pomembna poteza je takoimenovana "kmečka mentaliteta". Strah pred zimo je povezan z lakoto ali razlog za zbiranje hrane za obdobje, ko zemlja počiva. Zbiranje hrane je tudi povezano s preteklostjo, ko hrana ni bila na razpolago tako kot danes v velikih super in hipermarketih ter hlajenih shrambah. Ali zbiranje hrane tudi zato, ker je bila na razpolago v omejenih količinah. V preteklosti so bili ljudje pogosto lačni. Tako je tudi v sedanjem času in mnogo ljudi mora kupovati hrano takrat, ko je najcenejša. Nekateri ljudje tako tudi danes zbirajo sadje, krompir, meso za zimo, to kar danes imenujemo z eno besedo ozimnica. Te zaloge zahtevajo spet veliko prostora v stanovanjski enoti, pa vendar ne morejo nikoli ustvariti enakovrednih pogojev, kot jih ima hrana v modernih, idealno hlajenih skladiščih. Tudi to zbiranje hrane ima za posledico večje spremembe v tlorisnih rešitvah stanovanj in stanovanjskih hiš.

Če vzamemo v premislek, da se slovenske hiše in tudi hiše drugih narodov stalno spreminjajo s faktorjem časa, moramo priznati, da so spremembe dobrodošle, kadar izpolnjujejo in zadovoljujejo resnične potrebe, želje in pričakovanja stanovalcev. Razen seveda kadar so rezultat pomanjkanja občutka za prave vrednote, kadar so rezultat iskanja zunanje podobe, ki ni nič drugega kot tekmovanje s sosedi zaradi prestiža, ali pa iskanje statusnih simbolov namesto

iskanja resničnih kvalitet in umetnosti. Bojim se, da je tista zadnja a vseeno zelo pomembna poteza slovenske bivalne kulture zajeta v sloganu: "Manj biti in več imeti".

Viri in literatura

- 1 Bezan, M., Brezar, V. (1984) Dwelling culture in state directed mass housing last twenty years in Slovenia, Faculty of Architecture, Ljubljana,
- 2 Brezar, V. (1999) IAHS, Ephemerality of housing architecture in future (The future of Slovenian housing fund), 27. IAHS world housing congress, San Francisco, USA
- 3 Brezar, V. (2000) IAHS, Banal as element of mass housing culture, 28. IAHS world housing congress, Abu Dhabi, United Arab Emirates
- 4 Kalčič, I., Perossa, M. (1982) Housing, University of Ljubljana, Faculty of Architecture, Ljubljana
- 5 Kalčič, I. (1992) National identity in postwar housing in Slovenia, Faculty of Architecture, Ljubljana
- 6 Kalčič, I. (1998) ENHR, Rehabilitation of multiflat housing in different types of ownership, 9. Congress of European network for housing research, Housing in transition, Portoroz, Slovenia
- 7 Kalčič, I. (2000) IAHS, From local culture and tradition to good modern housing design, 28. IAHS world housing congress, Abu Dhabi, United Arab Emirates
- 8 Schultz, C.N. (1985), The concept of dwelling, Electa-Rizzoli, New York, USA
- 9 Sejima, K. (1999) Another environment, The Berlage Institute Report, Amsterdam